

6. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Львів : Українські технології, 2005. – 528 с. : 742 іл.
7. Gronowska-Szaniawska H. «Sami swoi»(odcinek 2) – Pasje mojego Ojca / H. Gronowska-Szaniawska // *Życie Krzemienieckie*. – 2007. – № 34. – S. 28–36.
8. Hermanowicz H. Krzemienieckie środowisko fotograficzne / H. Hermanowicz // I Sympozjum Historii fotografii KHF z PAF. – Lublin, 1971. – S.72–78.
9. Kurs Fotograficzny / anonim // *Życie Krzemienieckie*. – 1933. – № 8. – S. 349.
10. Ludwik Gronowski. Fotografie. Krzemieniec 1930–1939: album / Ludwik Gronowski [tekst: M. Florczak, red. L. Dulik]. – Lublin : BONI LIBRI, 2012. – 111 s.
11. Madej-Janiszek R. Środowisko fotograficzne Krzemieńca. Na marginesie wystąpienia Aleksandry Sheybal-Rostek / R. Madej-Janiszek // *Życie Krzemienieckie*. – 2007. – № 34. – S. 52–57.
12. Miasto wielkiej tęsknoty: album Krzemieńca / opracował K. H. Groczyński. – Krzemieniec : [s. n.], 1939.
13. Piękne rodzinne miasto Juliusza Słowackiego: album / [red. H. Hermanowicz]. – Krzemieniec : [s. n.], 1939.
14. Płazewski I. Spojrzenie w przeszłość polskiej fotografii / I. Płazewski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. – 415 s.
15. Przewodnik turystyczny. Krzemieniec i okolice. – Lwów : [s. n.], 2001. – 94 s.
16. Sheybal S. Ruch Fotograficzny w Krzemieńcu / S. Sheybal // *Życie Krzemienieckie*. – 1932. – № 8/9. – S. 8–12.
17. Sheybal S. Wspomnienie, 1891-1970 / S. Sheybal. – Kraków ; Wrocław : [s. n.], 1984. – 308 s.
18. Sheybal S. Wystawa prac Ludwika Gronowskiego / S. Sheybal // *Życie Krzemienieckie*. – 1933. – № 3. – S. 143–145.
19. Wystawa prac fotografików krzemienieckich: katalog. – Krzemieniec, 1932.

УДК 72.03 (4)

У. В. МЕЛЬНИК

ДИНАМІКА ЗМІН У ФОРМАХ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються особливості організації дизайну міського середовища у контексті структурних трансформацій. Визначаються художньо-образні і стилеві особливості просторових форм.

Ключові слова: художня форма, динаміка змін, дизайн урбанізованого середовища, композиція, стиль.

У. В. МЕЛЬНИК

ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ В ФОРМАХ ГОРОДСКОГО ПРОСТРАНСТВА КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХ ВЕКА

В статье рассматриваются особенности организации дизайна городской среды в контексте структурных трансформаций. Определяются художественно-образные и стилевые особенности пространственных форм.

Ключевые слова: художественная форма, динамика изменений, дизайн урбанизированной среды, композиция, стиль.

**DYNAMICS OF CHANGES IN THE FORMS OF URBAN SPACE AT LATE
XX – AT EARLY XXI CENTURY**

The article deals with the design features of the organization of the urban environment in the context of structural transformations. The artistic view and stylistic direction of spatial forms are identified.

Key words: *art form, dynamics of changes, design of urban environments, composition, style.*

Незмінний розвиток дизайну середовища у новітній період змушує до теоретичного розгляду трансформацій у міських просторах. Для усвідомлення проблеми, виявлення характерних особливостей процесів оновлення необхідний ретельний аналіз літератури, натурні обстеження і ряд методологічних підходів.

Окремі аспекти розвитку міського середовища в новітній період у межах України досліджували науковці: М. Бевз, Б. Посацький А. Рудницький, Б. Черкес та ін. Це питання в загальносвітовому аспекті в різні історичні періоди розглядали І Груз, А Бунін, А. Іконніков, Л. Стародубцева, К. Матін (С. Moughtin), К. Лінч (К. Lynch) та ін. Основна увага нашого дослідження буде зосереджуватися на композиційному і стильовому аспекті художнього вияву архітектурно-просторового укладу і планувальних схем міського середовища.

Мета статті – з'ясувати особливості і напрями розвитку у формах дизайну міського середовища у період кінця XX – початку XXI століття, окреслити динамічні чинники трансформаційних процесів .

Художня форма у загальному значенні є матеріалізацією змісту, вона підпорядкована йому. Змістове наповнення є головним елементом художнього твору. Він являє собою єдність теми, ідеї та авторської оцінки. Форма включає в себе такі елементи, як матеріал, композиція, зображувально-виражальні засоби. Художня творчість у процесі становлення виходить із можливостей матеріалу і технології [4, с. 130–131]. Останні мають властивість змінюватися під впливом розвитку технічного прогресу.

На різних історичних етапах урбаністичні прагнення мали відмінності і подібності у формах міського простору, «кожна історична епоха вносила у розвиток міста свої архітектурно-містобудівні традиції і закономірності»[1, с. 113–114]. Оскільки динаміка міського середовища може розглядатися як безперервний «ланцюг історії», то знаряддям для розуміння її окремих частин є насамперед ретроспективний аналіз її форм. Чинники динамічного розвитку виявляються у процесі змін утилітарних й естетичних концепцій. Вони є каталізаторами впровадження нових форм. Відбуваються під впливом містоформуючих факторів: соціологічних, економічних, технологічних, психологічних, філософських, біологічних, географічних та ін.

Коли розглядаються планувальні уклади міст, то їх здебільшого теоретично узагальнюють через геометричні засоби композиції, натомість для архітектури і благоустрою користуються більше стильовим описом. Велика кількість ознак і складна композиція елементів містобудівного комплексу зобов'язує до використання у характеристиці об'єктів термінологію зі стильових систем. Стильові форми подібним чином проявляються як у конструкціях і декорі будівель, так і в малих архітектурних формах.

Щодо планувальних укладів, можна сказати, що в часи стародавніх цивілізацій для просторової організації міських осередків підґрунтям були ідеологічні погляди: коло як модель світобудови, квадрат як асоціація з чотирма сторонами світу і чотирма стихіями тощо. Концептуально-ідеологічний зміст простежується і в епоху середньовіччя [3, с. 241–243]. Водночас у цей період розвитку урбанізованого середовища важливим був оборонний фактор, бо навіть культові будівлі набули рис фортечного укріплення. З позицій планування середньовічних міст побудова часто не дотримується геометричної правильності форм. На етапі пізнього середньовіччя в архітектурі є помітним принцип порушення симетрії і динамізм композиції. В епоху Відродження були популярні зіркоподібні центричні міста [2, с. 21–23].

Власне у цей час постає питання пошуків «ідеального міста», якості сформованих просторових форм, їх гармонійність, відповідність запитам людини. У формотворчій діяльності набувають актуальності принципи симетрії і золотого перетину. Період класицизму частково повторює містобудівні центричні схеми Ренесансу: вулиці і площі перетинаються під прямими кутами, утворюючи сітки прямокутних кварталів, забудова розташовується за регулярним принципом [2, с. 27]. На цьому історичному етапі порівняно з попереднім просторові форми ускладнюються, виникають нові пишніші композиції. Для архітектурних вирішень властиве звернення до античної спадщини. У наступні історичні періоди еkleктики, модерну теж проходили переми, які стосувались декоративних уподобань, технологічних підходів і матеріалів, але в художніх формах планувальних схем і архітектурних об'єктів знову ж таки простежується великий вплив історизму.

Планувальні уклади таких історичних міст України, як Івано-Франківськ, Коломия, Тернопіль, Бучач, Жовква та багато інших, належать до періоду Ренесансу і характеризуються регулярним типом первісної забудови. Ці приклади свідчать про подібність процесів створення міського середовища і приналежність до загальноєвропейської теорії і практики формування планувально-просторової структури.

З вищезазначених узагальнень форм розвитку містобудівного комплексу можна сказати, що до XIX століття міста розвивались відносно повільно, добре простежувались етапність розвитку, характер змін у формах виразності. Композиційні моделі в міському середовищі зводилися до єдиної системи пошуків злагодженості між фрагментами цілого. Натомість у XX столітті урбанізація набуває прискорених темпів розвитку. Адаптація до нових умов не мала послідовного характеру [6, с. 11]. Це виявилось у значних переминах у формотворенні. Художні вирішення об'єктів архітектурного середовища на рубежі XX–XXI століть представлені ширшою палітрою форм виразності, так що між ними часом складно знайти спільні риси. Тому завдання теоретичного узагальнення цього періоду ускладнюється. Важливо відзначити, що більшість високоурбанізованих міських територій мають давнє локалізоване коріння, багатовікову історію містобудівних формувань. У такому випадку на цих територіях до наших днів є збережені численні нашарування з різних історичних періодів. Тому фрагменти оновлення тут повинні розглядатися нерозривно від попередньо сформованого укладу. Для планувальних схем міст поширеним рішенням є залишати історичний центр недоторканим для масштабних перетворень, а на периферії втілювати значно радикальніші і великого розмаху ідеї. Наприклад, це може стосуватися висотних будівель, значних за площею архітектурних комплексів, чи складних транспортних розв'язок тощо. Такий підхід є найбільш виграшний з точки зору збереження образу історичного міста.

З новими містами ситуація інша. Процес створення нових планувальних структур залежить від величини міста і функціональної спрямованості. Основними типами є: лінійно-смугова структура, лінійно-радіальна і радіально-променева. Подальші процеси розширення цих планувальних структур можна передбачити. Науковець І. Смоляр класифікує трансформації територіально-просторової організації на: компактно-концентричний розвиток, напрямлене розширення території, а також розділене, що передбачає появу нових виробничо-житлових комплексів [7, с. 19].

Практику розпланування нових європейських міст у період XX століття можна узагальнити через найбільш виразні приклади: концепції «міста-саду» Е. Говарда та ідеї «промислового міста» Т. Гарнє. Задум Е. Говарда припускав, що планувальний уклад повинен організовуватись у формі кільцеподібної території, так, щоб житлові квартали чергувались із зеленими масивами. Перше «місто-сад» – Лечурт – було побудоване у 1912 р. поблизу Лондона. Згодом ця ідея знайшла своє відображення в різних країнах, зокрема в Німеччині, Франції, Росії, США та ін. Потрібно відзначити, що задум «місто-сад» попри свою популярність мав певні недоліки. Варто виділити й те, що ідея реалізовувалась у деформованому вигляді, з відступом від канонічного образу, створеного Е. Говардом. Він також вважається ще основоположником ідеї міст-супутників, яка видається актуальною і перспективною сьогодні [2, с. 92–125]. Особливістю планування «промислового міста» Т. Гарнє був лінійний характер його організації, з чітким виділенням основних транспортних

магістралей. Основні зони міста за цим проектом розташовувались вздовж двох планувальних осей: до першої примикали промислові підприємства і річковий порт, до другої – житлові квартали, адміністративний центр міста і відпочинкові райони. На перетині цих осей знаходився залізничний вокзал. Прикладом реалізації ідеї Т. Гарньє вважається генеральний план міста-столиці Бразиліа, втілений архітекторами Л Коста і О. Німейєра [6, с.59]. Планування міст лінійного, або поясного, типу притаманно також проектам Ле Корбюзьє, А. Сорія-і-Мата, Л. Гільберсеймера, Ф. Л. Райта, Н. Мілютіна та ін. [2, с. 121].

Новітні форми у міському оточенні викликають підвищений інтерес з боку міських жителів й експертів щодо їх характеристики й оцінки. Науковці відзначають, що у другій половині ХХ століття міське середовище почало видозмінюватися під впливом ідей постмодернізму. Замість уніфікації обираються плюралістичні погляди, що формують принципово нову систему цінностей [6, с. 9]. Основними представниками вважаються Р. Вентурі, Ч. Дженкс, М Грейвз, Ч. Мур, Р. Стерн. Цей стильовий напрям розуміють як синтез багатьох стилів і часто його називають «новим еkleктизмом». Ця стилістика використовує засоби запозичення, маніпуляції, декомпозиції, часом спотворення класичних форм і прийомів із попередніх періодів. Об'єктом вияву може бути одночасно і класичний ордер, і ультрасучасні структури. Постмодернізм є одним із провідних стилів сьогодення у західній архітектурі. Поряд з ним також відомі такі напрями: інтернаціональний модернізм, утилітаризм, метаболізм, органіцизм, хай-тек, деконструктивізм тощо [8, с. 13–16].

Відмінності між стильовими течіями у новітній період тільки підтверджують думку про багатолікість загальної картини світового архітектурного процесу. Інтернаціональний модернізм дотримується простих геометричних форм, рівних ліній і гладких поверхонь. Його послідовниками є Ле Корбюзьє, З. Гідіон та ін. Щодо іншої течії – утилітаризму – то в ній немає амбіцій і прагнень до самовираження, тільки виконання конкретної функції, наприклад, будівництво індустріальних споруд, також архітектурні об'єкти масових серій, тощо. Послідовники течії метаболізму (Ф. Макі, А Ісодзакі, М. Отака, К. Курокава та ін.) утверджували філософські концепції розвитку живого організму, ставлячи акцент власне на незакінченості, на пошуках нових структур у контексті мінливості нашого часу. В органіцизмі порівняно з метаболізмом підкреслюється саме формотворчі принципи живих організмів, що знаходять своє продовження в архітектурних об'єктах. Основними представниками його є Г. Гріноу, Ф.-Л. Райт, Г. Херінг, Г. Шарун, П. Солері. Напрямок хай-тек орієнтується на ультрасучасні можливості науки і техніки, тягнє до гладких і блискучих поверхонь зі скла, металу і пластмас. Канонічними зразками такої архітектури є центр Помпиду у Парижі (архітектори Р. Роджерс, Р. Піано), також хмарочос Сент-Мері Екс у Лондоні (архітектор Н. Фостер та ін.). Особливість деконструктивістської архітектури у тому, що вона «ставить під сумнів цінність таких категорій, як гармонія, цілісність, стійкість», зате пропонується наслідування духу протиріччя між частинами цілого. Представниками його є П. Ейзенман, Б. Чумі, Р. Коолхас, З. Хадід, Ф.-О. Гері, Д. Лібескінд та ін. [8, с. 13].

Подібним чином динамічні зміни проходять як для будівель, так і для малих архітектурних форм. Останні виступають одночасно декоративним і функціональним доповненням архітектури. У новітній період помітна тенденція використання нових технологій і матеріалів у малих архітектурних формах. Звісно, що фактор технічного прогресу пропонує нові підходи до вирішення об'єктів проектування, і в результаті змінюються колірні, композиційні та стильові особливості. Щодо матеріалів, які оновлюють міське середовище, то це насамперед різноманітні пластмаси, такі як склопластик, оргскло, поліпропілен, полівінілхлорид тощо. Для функціональних цілей – захисту від атмосферних впливів і одночасно з декоративною метою – набули широкого поширення склоемалеві та нові види гальванічних покриттів (хромування). Нового звучання набувають звичні матеріали через збільшення варіацій форм і кольору, фактурного розмаїття, штучних аналогів. Прагнення архітекторів і дизайнерів ввести у міське середовище оригінальні твори відображається в появі малих архітектурних форм з яскраво вираженим змістовим наповненням, елементами театральності. Наприклад, скульптура «Хмарні ворота» (Cloud Gate), що, по суті, є краплею ртуті масою 110 тонн у Міленіум парку в центрі Чикаго британського митця Аніша Капура

(Anish Kapoor). Вона має форму квасолини. Її гладка й дзеркальна поверхня відображає навколишнє середовище і створює ефект кривого дзеркала, що привертає увагу численних спостерігачів [10].

У ландшафтному дизайні з кінця ХХ століття починається формування новітньої концепції, що передбачає досить вільне трактування і запозичення елементів історико-мистецької спадщини [5, с. 11]. Із помітним зростанням ринку товарів і послуг у цій сфері, для дизайнерів сформувалися умови для створення найрізноманітніших композицій. Ультрасучасною новинкою є вертикальні сади. Вони використовуються для оформлення зовнішніх і внутрішніх стін будинків тощо. Ідея належить французькому ботанику й дизайнеру П. Бланку (Patrick Blanc), більшість творів якого територіально зосереджені у Парижі [9].

Метаморфози у міському просторі можна спостерігати також у різних часових вимірах. Проявляються динамічні перетворення форми в аспектах довготривалих (роки, десятиліття, історичні епохи) і короткочасних періодів: чергувань дня і ночі, сезонних змін. Вони є різні за характером вияву. У довгочасному вимірі можна розглядати часто необоротні трансформації у формах архітектурно-просторового укладу і навіть у планувальних схемах. Вони накладають глибокий відбиток на художній образ міста, який фіксується в історичній хроніці міст. На відміну від довготривалого виміру, сезонному характерні зміни оборотні. Під цими перетвореннями розуміємо святкове убранство міста з приводу різних масових святкувань. Наприклад, традиційними є заходи з впорядкування міського простору відповідно до Різдва і новорічних свят тощо. У цей час загальноприйнято простір вулиць прикрашати різноманітними композиціями із діодних гірлянд. Для декору використовують також світлодіодні стрічки, іноді оптоволокну. Нерідко застосовуються різні мобільні будівлі та споруди. Це можуть бути: сцени для вистав, павільйони, літні кафе тощо. Не варто применшувати також роль короткочасних змін міського середовища протягом дня і ночі. Адже в наші дні вже немислимо не брати до уваги ідею «нічного життя міста». Важливим чинником для створення особливої атмосфери міського середовища у цей час доби є насамперед архітектурна підсвітка, яка може бути хроматичною або ахроматичною. Технічним обладнанням виступають прожектори, що працюють на газорозрядних лампах (металогенні, натрієві і ртутні). Вони підкреслюють архітектурні об'єкти, малі архітектурні форми та ландшафт місцевості. Адже відомо, що засобом кольору і світла можна по-різному представити один і той же об'єкт, візуально змінити якості форми. Виразним прикладом є місто Лас-Вегас, «нічне життя» якого не менш яскраве і барвисте, аніж у денний час доби. У наші дні є багато різноманітних форм вияву організації образу нічного міста. Наприклад, площа Героїв у Будапешті, під ніч вона починає освітлюватися прожекторами, за певний інтервал часу змінюються колірний тон штучного світла. Популярності набувають світлові і лазерні шоу. Наприклад, проєктовані зображення на вертикальну площину історичних будинків у середмісті Відня. Презентація розважальних програм з використанням лазерного і світлового обладнання знайшла своє поширення і на теренах України. Зокрема, у Львові, Києві і Харкові проходили дійства, на яких демонструвались лазерні шоу, а у Вінниці був споруджений перший і наразі єдиний плаваючий фонтан, на якому зображують лазерні промені і відео у форматі 3Д.

З'ясовано, що просторова організація дизайну міського середовища у новітній період проходить 2-ма напрямками. Перший формується на засадах контекстуалізму, тобто зберігається послідовний зв'язок із попередньо створеним архітектурним середовищем, гармонізація за принципами ансамблевості, але не без певних відмін, які би вказували на їхню приналежність до теперішнього часу. Другий же різко обриває зв'язок із усталеним порядком і працює на композиційний і стильовий контраст. Відомо, що міське середовище з його акцентами, домінантами і фоновими частинами формується відповідно до прагнень людини. Маніпуляція композиційними і стильовими формами впливає із причин необхідності у виділенні об'єктів найбільш важливих для городян, для підкреслення транспортних вузлів, для формування красивої панорами міста тощо. Відтак зовнішній вигляд міського оточення, навіть у найбільш чужеродних його проявах, є виявом функціональних потреб у забезпеченні зручності користування міським простором.

Аналіз форм у дизайні міського середовища на етапі кінця XX – початку XXI століття вказує на сталий розвиток, який відбувається більш динамічно порівняно з попередніми історичними періодами. Визначено, що нові принципи і закономірності формування архітектурно-просторового укладу і планувальних схем міста відбуваються під впливом динамічних чинників, серед яких найбільш виразними є: прогресивний розвиток науки і техніки, підвищення економічного потенціалу, глобалізаційні процеси тощо. Вони розширюють формотворчі можливості людини, змінюють утилітарні й естетичні запити. Розвиток міст у наш час спрямований на досягнення таких основних цілей, як комплексність і універсальність міських функцій. Виявлено, що організація міського простору в новітній період характеризується більшою складністю, пошуками нових оригінальних образів, зумовлених відмінними від попередніх підходами у формотворенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз М. В. Збереження історико-містобудівної спадщини: актуальні завдання сьогодні / М. Бевз // Вісник державного університету «Львівська політехніка». – 1994. – № 278. – С. 113–115.
2. Груза И. Теория города (пер. с чешского) / И. Груза. – М., 1972. – 246 с.
3. Гутнов А. Мир архитектуры: Лицо города / А. Гутнов, В. Глазичев. – М. : Мол. гвардия, 1990. – 350с.
4. Колесніков М. Естетика: Навч. посіб. / М. Колесніков, О Колеснікова, В. Лозовий та ін.; [за ред. В. Лозового]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 208 с.
5. Петренко Н. В. Ландшафтное проектирование / Н. В. Петренко. – М. : АСТ, 2006. – 206 с.
6. Посацький Б. Простір міста і міська культура (на зламі XX – XXI ст.). Монографія / Б. Посацький. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 208 с.
7. Сосновский В. Планировка городов: Учеб. пособие для архит. и строит. спец. вузов / [под общ. ред. Н. Миловидова, Б. Орловского, А. Белкина]. – М. : Высш. шк., 1988. – 104 с.
8. Стародубцева Л. Архітектура постмодернізму: Історія. Теорія. Практика : Посіб. для студентів архіт. спец. вищ. нав. закл. / Л Стародубцева. – К. : Спалах, 1998. – 208 с.
9. Вертикальний сад [Електронний ресурс] / Е. Бондаренко. – 2009. – Режим доступу : http://www.diy.ru/dom_i_uchastok/67_landshaftnyj_dizajn/elementyi-landshaftnogo-dizajna/tsvetniki-i-klumbyi/vertikalnoe-ozelenenie/vertikalnyj-sad
10. «Облачные врата» в центре Чикаго. Скульптура Аниша Капура. [Електронний ресурс] / Юлия Капустина. – 2010. – Режим доступу : http://shkola.tsu.ru/blog/index.php?page=post&blog=yuli-blog&post_id=878

УДК 373.67(07)

І. І. ПАЦАЛЮК

МОЖЛИВОСТІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито ціннісно-орієнтаційні, комунікативно-психологічні, інформаційно-пізнавальні та організаційно-діяльнісні можливості образотворчого мистецтва у розвитку художньо-естетичної культури учнів молодшого шкільного віку, проаналізовано сучасний стан художньо-естетичного виховання учнів початкової школи.

Ключові слова: художньо-естетична культура, образотворче мистецтво, молодший школяр.